

УДК 316.354: 005.336

НАТАЛЯ ГЛЕБОВА,

кандидат соціологічних наук, заступник декана з науково-дослідницької роботи та міжнародного співробітництва Мелітопольського державного педагогічного університету, Мелітополь

Підходи та структура соціологічного дослідження соціальної компетентності: на прикладі дослідження фахівців водного транспорту

Анотація

У статті проаналізовано сучасні міждисциплінарні підходи до осмислення соціальних аспектів професійної взаємодії, розвитку навичок поведінки та професійного спілкування фахівців крізь призму категорії “соціальної компетентності”. На прикладі моделі соціальної компетентності У.Канінга розглянуто механізми взаємовпливів професійних і соціальних чинників професійного розвитку особистості в конкретних видах діяльності. Визначаються методологічні засади комплексного соціологічного дослідження соціальної компетентності галузевих фахівців, запропоновано авторську структуру і подано результати апробації комплексної методики вимірювання соціальної компетентності особистості на прикладі досліджень фахівців водного транспорту. Обґрунтовано напрями подальшого дослідження соціальної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту у зв’язку з галузевими унормуваннями системи соціально-професійної комунікації та в контексті особистісних цілей професіонала та вимог соціального середовища.

Ключові слова: *соціальна компетентність, методи соціологічного дослідження, соціальні якості суб’єкта, ідентифікаційні соціально-професійні ознаки, галузева соціологія, фахівці водного транспорту*

НАТАЛИЯ ГЛЕБОВА,

кандидат социологических наук, заместитель декана по научно-исследовательской работе и международному сотрудничеству Мелитопольского государственного педагогического университета, Мелитополь

Подходы и структура социологического исследования социальной компетентности: на примере исследования специалистов водного транспорта

Аннотация

В статье анализируются современные междисциплинарные подходы к осмыслению социальных аспектов профессионального взаимодействия, развития навыков поведения и профессионального общения специалистов сквозь призму категории социальной компетентности. На примере модели социальной компетентности У.Каннинга рассматриваются механизмы взаимовлияния профессиональных и социальных факторов профессионального развития личности в конкретных видах деятельности. Определяются методологические основы комплексного социологического исследования социальной компетентности отраслевых специалистов, предлагается авторская структура и представлены результаты апробации комплексной методики измерения социальной компетентности личности на примере исследований специалистов водного транспорта. Обосновывается направление дальнейшего исследования социальной компетентности будущих специалистов водного транспорта в связи с отраслевым нормированием системы социально-профессиональной коммуникации и в контексте личностных целей профессионала и требований социальной среды.

Ключевые слова: *социальная компетентность, методы социологического исследования, социальные качества субъекта, идентификационные социально-профессиональные признаки, отраслевая социология, специалисты водного транспорта*

NATALIA GLEBOVA,

Candidate of Sciences in Sociology, Deputy Dean for R&D and International Cooperation at the Faculty of Maths, Computer Science and Economics, Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University of Melitopol, Melitopol

The Framework and Guidelines for Sociological Research on Social Competency: The Case of Water Transportation Workers

Abstract

The paper analyses contemporary interdisciplinary approaches to a meaningful understanding of social aspects of professional interaction, workplace communication and soft skills development through the prism of the social competence category. U. Kanning's model of social competence has been used to explore the mechanisms of interaction between job factors and social skills, which is linked to a person's career development. The author has also identified methodological guidelines for comprehensive sociological research into social competence of employees working in a particular area of the economy, suggested a new framework for studying this phenomenon and presented the results of testing social competence among water transportation workers. Further research on social competency involving prospective water transportation workers is necessary, first, due to the adoption of workplace communication standards for this economic subsector; second, in the context of an employee's personal development goals and social environment requirements.

Keywords: *social competence, sociological research methods, an individual's social qualities, technical and interpersonal skills, branches of sociology, water transportation workers*

Кожен етап розвитку професійної діяльності індивіда для успішної його взаємодії з іншими суб'єктами суспільного відтворення потребує но-

вого рівня функційної інтегрованості знань і професійних навичок, які заведено визначати як “професійну компетентність”. Згідно з визначенням соціологічного словника, поняття “компетентність” характеризує фундаментальні здатності — знання та інші якості, притаманні соціальним акторам, які є “кваліфікованими” учасниками (“членами”) соціальних контекстів [Большой толковый социологический словарь, 1999: с. 317]. У дослідженні Future Work Skills 2020 фахівці Інституту Майбутнього перші чотири позиції з 10 найважливіших навичок для успіху в професійній діяльності в найближчий час беззастережно віддають якостям, що безпосередньо стосуються соціалізації індивіда та рівня його індивідуальної соціальної свідомості, таким як: 1) розуміння смислів діяльності (sense-making) як навичка, критично необхідна для прийняття рішень; 2) розвиток соціального інтелекту (social intelligence) як чинник конкурентної переваги і вибудови успішної співпраці та професійних взаємин особистості з іншими; 3) новітнє та адаптивне мислення (novel and adaptive thinking) — уміння знаходити рішення залежно від ситуації та здатність мислити поза звичним; 4) розвиток міжкультурної компетентності (cross-cultural competence) [Future Work Skills, s.a.]. Це дає підстави говорити про ці особистісні якості як важливі адаптативні чинники в умовах глобалізації та рушійні чинники інновацій, реалізовуваних через поєднання в професійних командах індивідів різних культур, віку, з різними навичками, стилем роботи і мислення.

Оскільки професійна діяльність індивідів належить і до суб’єктивних чинників соціального впливу, і до стандартизованих форм реалізації відповідних знань і умінь, дослідження соціальної компетентності в галузевих інституціональних контекстах, у яких продуктивність діяльності є певним аспектом компетенції, сьогодні полягає в увиразненні соціальних нюансів у соціологічній інтерпретації, а також її інструменталізації в різних соціальних і теоретичних контекстах з урахуванням опіній та інтересів суб’єктів соціальної взаємодії, оскільки останні “в сучасних освітніх контекстах та інститутах зазвичай не відображені інакше” [Knoblauch, 2010: р. 237–255].

Деякі важливі соціальні якості та характеристики суб’єктів процесів соціалізації та соціальної взаємодії, зокрема, соціальна довіра, соціальна відповідальність, толерантність та ін., вже достатньо активно досліджують у вітчизняній соціології. Водночас дослідженню таких інтегральних соціальних характеристик, як “соціальна компетентність”, приділено ще недостатньо дослідницької уваги.

Метою цієї статті є розгляд підходів до проблеми дослідження соціальної компетентності у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах, аналіз соціально-психологічних та соціологічних інтерпретацій застосування категорії “соціальна компетентність” в контексті міждисциплінарних досліджень соціокультурних компонент галузевої соціології та обґрунтування структури соціологічного дослідження розвитку соціальної компетентності фахівців водного транспорту за сучасних умов.

Теоретико-методологічні аспекти соціологічних інтерпретацій категорії “соціальна компетентність”

Незважаючи на те, що в соціології на сьогодні ще не виокремилася субдисципліна, присвячена проблематиці соціальної компетентності, упродовж розвитку соціологічної думки науковцями вже досить ґрунтовно опрацьовано компоненти, що утворюють структуру цього поняття. Зокрема, певні теоретичні напрацювання щодо цієї проблематики накопичено в теорії структурно-функціонального аналізу, яка обґрунтовує інституціональний механізм життєдіяльності суб'єкта в процесі засвоєння змісту соціальної системи в цілому та її структурних елементів. Соціалізаційні аспекти становлення індивіда також різнобічно опрацьовувалися в рамках феноменологічної соціології А.Шюца і символічного інтеракціонізму Дж.Г.Міда та Г.Блумера, в основах теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності П.Сорокіна, в підходах до теорії соціальних систем у працях М.Арчер, П.Бурдьє, Д.Локвуда, Н.Моузеліса та ін. Важливе місце в сучасному розумінні й розв'язанні проблеми потенціалу індивіда (суб'єкта дії) у взаємодії із соціальним середовищем у контексті нашого дослідження належить драматичній соціології повсякденних інтеракцій Е.Гофмана. Проблематика соціальної компетентності також доволі часто досліджується як аспект соціальної взаємодії, розглядуваної крізь призму інтеракцій особистісних ідентичностей. Отже, цей багатовимірний феномен відкриває широке поле для міждисциплінарних досліджень, які поєднують підходи соціології (зокрема спеціальної, професійної, мікросоціології та соціології малих груп), соціальної психології, культурної антропології, комунікативної теорії.

Оскільки сучасна професіоналізація є “соціальним механізмом”, що “функціонує як засіб розвитку змісту праці” [Погрібна, 2008: с.192], соціальна поведінка професіоналів загалом і соціальні компетентності зокрема стають об'єктом соціального конструювання з боку самих професійних груп. Дослідження співвідношень соціальної й економічної поведінки професійних груп на ринку праці та патернів вертикальної мобільності професіоналів у період соціальних трансформацій [Семенова, 2017: с. 157–178] висвітлює привабливість розроблення моделі соціально-професійної компетентності, що сприятиме реалізації соціального потенціалу особистості в інтелектуальній, правовій, інформаційній, соціокультурній та інших сферах [Зимняя, 2008]. Оскільки ключовими моментами змістового наповнення поняття соціальної компетентності є *здатність, спроможність, готовність*, а також такі ознаки, як *успішна взаємодія, розв'язання проблемних ситуацій у процесі комунікацій та успішне виконання фахових соціальних ролей* [Ксенофонтова, 2014: с. 196], практичний аспект характеристики соціальної компетентності фахівця передбачає ефективність реагування особистості й досягнення нею реальних цілей в певному соціальному контексті з використанням відповідних для цього методів [Равен, 2002: с. 21] з орієнтацією на показники успішності та ефективності суб'єкта в контекстах чинників конкуренції [Pfadenhauer, 2010: р. 154].

Соціологічний дискурс суб'єктних взаємодій індивідів потребує характеристики практичного ефекту виникнення у процесі групових інтеракцій індивідів “соціально-компетентних стосунків” як нової суб'єктивної реальності, що певним чином виступає формою знаходження індивідом балансу багатьох соціалізаційних аспектів. Звідси можна долучити до переліку маркерів якість соціальних взаємодій і розробляти уніфіковані методики вимірювання, ґрунтовані на показниках, не залежних від різноманіття конкретних умов [Kurtz, 2010: р. 7–25]. У соціологічній перспективі виокремлюють три фундаментальні підходи до соціальної компетентності: як до форми організації соціального знання, як до форми організації комунікативних навичок і як до форми протидії незнанням. Тобто йдеться про інтегративне поєднання розгляду соціальної взаємодії в контексті інтеракції, ідентичності та презентації як соціально запитуваних якостей, що свідчать про соціальний предмет спрямування [Kurtz, 2010: р. 7–25].

У сучасних дослідженнях соціальної компетентності спостерігаються досить різні підходи, коли розгляд проблеми соціальної взаємодії зосереджується на аспектах: забезпечення власних інтересів особистості [Hinsch, 2007], її соціальної адаптації, здатності до інтеграції в суспільство й усвідомлення суспільних норм та цінностей [DuBois, Felner, 1996: р. 124–152]. Чимало моделей з виявлення соціальних компетентностей ґрунтуються на засадах психології комунікації [Riggio, 2010: р. 160–182], моделюючи генезу соціально компетентної поведінки як раціонального процесу, що співвідноситься з циклом управління [Hinsch, 2007], або як регуляції індивідом своєї поведінки шляхом порівняння бажаного (цільового) стану з реальним (поточним) станом [Jordan, Murray, Lawrence, 2009; Kanning, 2014]. Однак більшість практичних досліджень не розрізняють компетентність як поведінку і як потенціал, що ускладнює розгляд її як постійного атрибуту через “абстрагування стосовно різних ситуацій” [Kanning, 2013], що передбачає асимілювання в індивідуальних структурах параметрів-цінностей, що стосуються різних компетенцій [Kanning, 2014], а також розрізнення загальних та специфічних соціальних компетенцій з урахуванням специфіки ситуацій [Reschke, 1995: s. 205–228; Schmidt, 1995: s. 117–135].

Ґрунтуючись на попередньому аналізі галузевих напрацювань та висновків з матеріалів авторських глибинних інтерв'ю з чинними представниками морських професій [Глебова, 2016], базою свого пошукового дослідження я обрала модель дослідження соціальної компетентності німецького соціального психолога Уве Петера Канінґа [Kanning, 2002], головна ідея якого полягає в розрізненні процесів розвитку і формування соціально компетентної поведінки на підставі аналізу ситуації та вибору відповідних процедур поведінки у поетапній структурі дослідження, а також урахуванні таких аспектів:

- особливостей мотивації індивіда в досягненні власних цілей у контексті особливостей та вимог соціального характеру;
- варіантів поведінки індивіда щодо вибору альтернативних рішень та використання їх у певній специфічній ситуації в контексті власного цілепокладання і вимог соціального середовища;

- реалізації передбачуваної поведінки шляхом використання набутих і розвинутих навичок;
- здатності до самооцінки в діях, що призводять до зміни ситуації в контексті завдання досягнення власних цілей та соціальних вимог, та ініціювання нового циклу поведінки [Kanning, 2014: p. 141–153].

Структурна модель соціальної компетентності У.Канінга (див. рис.) пов'язана з його структурною моделлю соціальних навичок, в якій на доповнення до перцептивно-пізнавальної сфери соціальної компетентності додаються мотиваційно-емоційна та поведінкова. Правомірність застосування обраного У.Канінгом структурного підходу з огляду на збереження цілісності дослідження компетентності суб'єкта професійної діяльності через взаємозв'язок у ньому таких компонентів, як “відповідальність”, “просоціальність” та “самоконтроль”, підтверджується й аналізом фахових джерел щодо змісту і структури соціальної відповідальності в низці праць зарубіжних [Панарин, 2012] та вітчизняних авторів [Степаненко, 2009; Безрукова, 2012], що дає додаткові підстави розглядати її не лише як суб'єктивно-оцінну категорію.

Перцептивно-когнітивна сфера:

- самооцінка
- сприйняття особистості
- перспективне бачення
- локус контролю
- відповідальність
- знання

Мотиваційно-емоційна сфера:

- емоційна стабільність
- просоціальність
- ціннісний плюралізм

Поведінкова сфера:

- відкритість
- надійність
- гнучкість дій
- навички спілкування
- поведінка в конфлікті
- самоконтроль

Рис. Структурна модель соціальної компетентності за У.Канінгом [Kanning, 2002]

Зрештою йдеться про створення у суб'єкта системи спеціальних знань, відмінних і від повсякденних знань, і від знань, які дає більшість традиційних освітніх програм; це особлива соціальна практика (сукупність специфічних комунікацій і взаємодій, способів узгодження та оформлення соціальних смислів і дій), у межах якої формуються певні габітуси соціально зорієнтованої свідомості фахівців. Це те, що може істотним чином змінювати картину взаємодії суб'єктів у соціальному, навчальному, культурному й т.ін. полях, структура яких, своєю чергою, визначається навчальними, культурними, моральними та іншими практиками [Нечитай-

ло, 2017: с. 21–25]. Відтак вочевидноється потреба у застосуванні інтегровальних методів та підходів до процесів, в яких постає соціально-компетентна поведінка в конкретних видах діяльності, та до функцій окремих соціальних компетенцій (у їхній взаємодії), чинних при формуванні такої поведінки. Тобто необхідна ідентифікація ознак через емпіричне виявлення відповідних соціальних компетенцій, коли нас цікавлять специфічні компетенції, що стосуються лише цілком певних різновидів ситуацій [Kanning, 2014].

Соціальна компетентність у дослідженні соціокультурних компонентів професійного становлення фахівців водного транспорту

Оскільки ознакою сучасності у сфері професіоналізації проголошено впровадження системи стандартів якості та розвитку галузевих закладів з підготовки фахівців водного транспорту [Наказ Міністерства, 2011], оцінювання рівня “соціальних компетентностей” майбутніх фахівців потребує переходу дослідження їх від режиму констатації та зіставлення галузевих і корпоративних стандартів до теоретично обґрунтованих і емпіричним шляхом виявлених через багатофакторний аналіз оцінок та обліку суб’єктних складових формування соціальних норм у професійному галузевому середовищі за сучасних умов. Підставами виокремлення категорії фахівців водного транспорту (моряків) у соціологічному дослідженні як за об’єктивними критеріями професійної діяльності, так і за суб’єктивними (ментальними) характеристиками [Janiszewski, 1983: s. 129] є специфіка соціальних характеристик членів зорієнтованої на професійну діяльність у морі спільноти як особливого типу соціальності; особливості психологічної культури особистості, продуковані історично специфікою виховання і професіоналізації вказаної фахової групи [Matejko, 1964]; тенденції розвитку морських професій, що спричиняються до значних трансформацій соціально-професійного морського “інтерсуб’єктивного світу” [Глебова, 2016: с. 17]. Соціально-психологічні ракурси взаємодії фахівців водного транспорту висвітлюються у дослідженнях зарубіжних учених: особливостям багатонаціонального екіпажу присвячено праці Р.Бая і Г.Лемвіка, Н.Берга, О.Бруніла, Й.Сторґарда, Я.Хорка; проблема подолання комунікативних бар’єрів опрацьовувалась у працях Б.Ванг, М.Ямагучі; засоби і механізми розвитку “емоційного інтелекту” моряків розкрито у працях П.Болат, К.Кілік, Л.Тавакіюґлу та ін.; впливи крос-культурних чинників на професійну самореалізацію членів екіпажів досліджено в роботах С.Кристенсена, Л.Лаурсена, М.Фрайдберг. Праці наведених вище авторів та низка досліджень умов успішної професійної, міжособистісної, рольової взаємодії в професійному середовищі в сучасних умовах [Kahveci, 2002; Kilic, 2013: p.169–174] слугують підґрунтям вивчення соціальної компетентності фахівців морського флоту як соціальної складової професійного середовища і “морської професійної субкультури”. Аналіз досліджень, в яких структуру, зміст, специфіку професійної діяльності фахівців водного транспорту розглянуто у зв’язку із розвитком та реалізацією їхніх соціально-психологічних якостей

[Корольчук, 1996; Криворучко, 2006; Орлова, 2003: с. 52–57], підтверджує наявність різних структурних рівнів суспільної та індивідуальної свідомості особистості майбутнього фахівця, що впливає на його професійну ефективність в її цілісності. Системний розвиток у майбутніх морських офіцерів соціальних компетенцій як умови дотримання галузевих стандартів і процедур в ухваленні рішень [Истоміна, 2005; Шафран, 2008; Шерман, 2014] потребує виокремлення та узагальнення широких соціальних характеристик галузевого фахівця засобами “морської соціології” за результативними універсальними та інваріантними формами виявлення соціальних компетентностей на кількох рівнях:

- координації (узгодженість, злагодженість та передбачуваність поведінки індивідів у груповій взаємодії);
- кооперації (результативність співпраці індивідів задля досягнення спільної мети, формування корисних для функціонування групи та розвитку кожного її представника цінностей);
- субординації (ефективність відносин підлеглості та підпорядкування в різних контекстах трудової діяльності).

Хоча інтерес вітчизняних фахівців до проблем фахової компетентності спеціалістів водного транспорту як важливого професійного ресурсу затримує достатньо широке коло вказаних вище аспектів, що засвідчується матеріалами соціологічних [Чигрин, 2011] та міждисциплінарних досліджень проблем галузевої професійної освіти й активізації людського ресурсу (див.: [Теорія і практика самоменеджменту..., 2012; Соціально-економічні..., 2013], і досі у багатьох дослідженнях даються ознаки методологічної неструктурованості і розмитості у підходах до дослідження форм соціальної взаємодії фахівців на тлі загальносвітоглядного і ціннісного наповнення гуманітарних освітніх програм сучасних навчальних закладів технічного спрямування.

Результати авторських глибинних інтерв'ю з представниками морських професій [Глебова, 2016] показали, що до особливостей і проблемних площин своєї професійної страти фахівці морського транспорту відносять: високі вимоги до професійної підготовки, мобільності, культурної та мовної адаптивності, здатності переносити значні психологічні навантаження, соціокультурну толерантність тощо; соціальну та психологічну адаптацію на березі, відсутність координованої державою підтримки у разі потреби українських громадян у якості працівників іноземних компаній, відсутність державної моделі пенсійного забезпечення їх тощо; труднощі соціально-психологічного й морального характеру, пов'язані з облаштуванням їхніх сімей, вихованням дітей тощо й зумовлювані специфікою праці в морі, насамперед довготривалими рейсами; психологічну специфіку тривалого перебування в закритому просторі, комунікативні особливості праці в корабельному колективі; потребу в розвитку практичних навичок управління людьми різних культур під час професійного навчання; потребу в навчально-практичних тренінгах для формування в колективі морського екіпажу атмосфери цілковитої професійної довіри до колег і підлеглих. Водночас дослідження професійного становлення майбутніх моряків у системі освіт-

нього процесу вказують на те, що внаслідок різноманітності атрибутивних зв'язків компонентів індивідуальної, соціальної та професійної свідомості особистості на різних рівнях і в різних ситуаціях застосування важливих навичок далеко не завжди можна охопити їх методологічно та інструментально, навіть послідовно поєднуючи різні підходи. Отримані дані та аналіз соціально-психологічних особливостей морських міжнародних екіпажів у низці галузевих досліджень, що безпосередньо стосуються проблеми розроблення й використання методології, критеріїв та показників рівнів сформованості професійно і соціально важливих якостей фахівців морського транспорту [Сокол, 2011; Тирон, 2016; Черненко, 2016], зумовив потребу в системному підході з виокремленням певних компонентів структури соціологічного дослідження соціальної компетентності як чинника успішної професійної соціалізації майбутнього моряка. Такими компонентами є: змістовно-процесуальний (міжкультурний, стратегічний і когнітивний); мотиваційно-цільовий; морально-соціальний.

Структура соціологічного дослідження розвитку соціальної компетентності фахівців водного транспорту

На підставі результатів аналізу наведених вище міждисциплінарних засад формування соціальної компетентності фахівців водного транспорту та розгляду соціально-психологічних особливостей діяльності морських міжнародних екіпажів у низці авторських глибинних інтерв'ю (див.: [Глебова, 2016]) на даному етапі було виокремлено напрями дослідження соціальної компетентності майбутніх моряків згідно з вирізненими її структурними компонентами:

- змістовно-процесуальний компонент у його міжкультурному, стратегічному та когнітивному аспектах (*культурна взаємодія, побудова стратегій спілкування, особливості мислення моряка*);
- мотиваційно-цільовий компонент (*прагнення до спілкування*);
- морально-соціальний компонент (*дотримання моральних норм поведінки*).

Було запропоновано вимірювати соціальну компетентність за методикою, ґрунтованою на Канінговому підході до структури соціальної компетентності і розвинуеною та доповненою автором цієї статті. Практичною реалізацією цієї методики є авторська анкета, що складається із пунктів (запитань), які відображають елементи структури соціальної компетентності і щодо яких респонденти оцінюють міру виявлення структурних елементів соціальної компетентності та міру професійної важливості цих елементів. Оцінювання здійснюється за шкалою Лайкерта, від 1 (характерно дуже малою мірою) до 7 (дуже великою мірою), а також від 1 (зовсім не є важливим) до 7 (дуже важливо).

Загалом у вимірюваній структурі соціальної компетентності налічується 4 великі блоки елементів: комунікативно-інтерактивної компетентності, моральної компетентності, толерантності та директивності-субординативності. Блок елементів комунікативно-інтерактивної компетентності,

своєю чергою, охоплює 4 групи елементів: 1) соціальна спрямованість, 2) наступальність (асертивність), 3) самокерованість, 4) рефлексійність (табл. 1).

Таблиця 1

Соціальна (комунікативно-інтерактивна) компетентність¹

<i>Соціальна спрямованість (міра відкритості особистості для інших людей і позитивних установок щодо них)</i>	
Змінна	Індикатор
Просоціальність (здатність активно виступати на захист інших людей, допомагати їм, бути солідарним і справедливим щодо них)	Допомагаєте іншим людям, вихручаєте їх
Гнучкість перспективи (здатність поставити себе на місце іншої людини й дивитися на навколишній світ під її кутом зору)	Ставите себе на місце іншої людини й намагаєтеся зрозуміти її погляд на світ
Емпатичність (здатність співпереживати іншим людям, поділяти з ними їхні почуття)	Співпереживаєте іншій людині, можете відчувати те саме, що й вона
Толерантність (загальна здатність до сприйняття іншості та визнання відмінностей)	Приймаєте інших людей такими, якими вони є, терпимо ставитеся до них
Готовність до компромісів (здатність прагнути балансу інтересів у конфліктній ситуації)	У конфліктній ситуації йдете на взаємні поступки
Вміння ефективно слухати (здатність уважно слухати співрозмовника, сприймати інформацію)	Уважно слухаєте співрозмовника, намагаючись якомога краще його зрозуміти
Вміння ефективно говорити (бути почутим співрозмовником, донести до нього інформацію)	Висловлюєтеся по суті справи і зрозуміло для інших
<i>Наступальність, асертивність (здатність виявляти й активно реалізовувати власні інтереси)</i>	
Змінна	Індикатор
Асертивність/наступальність (здатність у соціальних ситуаціях успішно обстоювати свої інтереси)	Наполегливо проводите свою лінію, домагаєтеся своїх цілей
Готовність розв'язувати конфлікти (здатність, не уникаючи конфлікту, активно шукати його розв'язання)	Не уникаєте конфліктів, а шукаєте шляхи їх розв'язання
Екстраверсія (здатність до зближення з іншими людьми і зав'язування соціальних контактів)	Легко зближаєтеся з іншими людьми і зав'язуєте з ними контакти
Рішучість (здатність швидко зважитися на один з багатьох варіантів поведінки)	У складних ситуаціях вчиняєте сміливо і рішуче

¹ Вимірювання структури соціальної компетентності на підставі підходу У.Канінга: [Kanning, 2005]. Змінні “емпатичність”, “толерантність (загальна)” та “вміння ефективно говорити” додано автором до Канінгової структури соціальної компетентності за результатами польових досліджень — з огляду на специфічний характер морських транспортних організацій.

Закінчення табл. 1

Самокерованість (здатність людини діяти гнучко і раціонально, усвідомлено приймати ті чи інші ролі)	
Змінна	Індикатор
Самоконтроль (здатність раціонально управляти своєю поведінкою (собою), зокрема у стресових ситуаціях)	Виявляє самоконтроль, управляє своєю поведінкою у стресових ситуаціях
Емоційна стабільність (здатність бути емоційно врівноваженим, опанувати агресію, соціальну тривогу тощо)	Є емоційно стійким, урівноваженим, контролює свій гнів, тривожність тощо
Гнучкість у діях, вчинках (здатність у разі необхідності діяти швидко і відповідно до ситуації)	Якщо потрібно, діє гнучко і за ситуацією, а не за звичкою
Прийняття критики і зворотний зв'язок	Зацікавлено і спокійно сприймає критику, інформацію про свої помилки
Інтернальність (відповідальність за події у своєму житті й за наслідки своєї поведінки)	Впевнені, що успіхи та невдачі у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми залежать від Вас
Рефлексійність (здатність критично аналізувати себе самого і свого партнера по спілкуванню)	
Змінна	Індикатор
Управління самопрезентацією (здатність справляти позитивне і бажане враження на навколишніх)	Справляє на людей, що Вас оточують, позитивне та бажане враження
Самоусвідомлення (уважність до себе, здатність до рефлексії, усвідомлення самого себе)	Усвідомлює свої бажання, почуття, думки, вчинки
Усвідомлення впливу на інших (здатність до свідомого сприйняття й усвідомлення власного впливу на поведінку інших людей)	Віддає собі звіт у тому, як Ваші слова, дії, вчинки впливають на поведінку інших людей
Аналітична соціальна перцепція (здатність до оцінювання інших людей на підставі спостереження за ними)	Вміє пізнавати й оцінювати інших людей, уважно спостерігаючи за ними
Директивність/субординативність (здатність реалізовувати професійні владні повноваження та виконувати субординативні (підвладні) соціально-професійні ролі)	
Змінна	Індикатор
Прийняття адміністративного впливу	Точно і своєчасно виконує накази (вказівки) керівних осіб
Вчинення адміністративного впливу	Дає чіткі та зрозумілі накази (вказівки) підлеглим особам

Зазначу, що окрім параметрів соціальної компетентності за У.Канінгом, що утворюють блок елементів, який ми назвали “комунікативно-інтерактивна компетентність”, до загальної структури соціальної компетентності фахівців морського транспорту було додано ще 3 блоки елементів: “директивності–субординативності”, “диференційованої толерантності” та “моральної компетентності”.

Необхідність блоку елементів “директивності–субординативності” викликана великою і традиційною роллю адміністрування та унормування в праці фахівців морського транспорту. Цей блок складається з двох елементів: директивності як здатності реалізовувати професійні владні повноваження та субординативності як здатності виконувати підпорядковані соціально-професійні ролі. Блок елементів “диференційна толерантність”, що складається із расової, національної, сексуальної, релігійної толерантностей (табл. 2), включено до структури соціальної компетентності з огляду на змішаний полікультурний, багатонаціональний, міжрасовий, різноконфесійний та, як правило, переважно гендерно однорідний (чоловічий) склад екіпажів суден.

Таблиця 2

Толерантність (диференційована)

Змінна	Індикатор
Расова толерантність	Визнаю/приймаю інших людей такими, якими вони є, незалежно від їхньої раси
Національна толерантність	Визнаю/приймаю інших людей такими, якими вони є, незалежно від їхньої національності
Релігійна толерантність	Визнаю/приймаю інших людей такими, якими вони є, незалежно від їхньої релігії
Толерантність щодо сексуальної орієнтації	Визнаю/приймаю інших людей такими, якими вони є, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації

Блок елементів “моральна компетентність” охоплює такі складові: цілісність, автентичність, чесність, мужність, вірність слову, відповідальність, смиренність–самокритичність, справедливість, турбота–співчуття, неупередженість до себе, поблажливість щодо інших (табл. 3). Включення цих елементів є цілком обґрунтованим з огляду на дедалі більшу вагомість етико-корпоративних стандартів взаємодії фахівців галузі морського транспорту.

Практична апробація і результати емпіричного дослідження

На підставі запропонованої варіативної та розширеної структури соціальної компетентності та відповідних анкет з оцінками за 7-бальною шкалою автор здійснив пошукове соціологічне дослідження соціальної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту – студентів Одеської морської академії ($N = 100$). Це емпіричне дослідження, метою якого була апробація обраної методики вимірювання соціальної компетентності, дає змогу сформулювати деякі висновки.

Найважливішими параметрами соціальної компетентності, на думку майбутніх фахівців водного транспорту, є субординативність, расова толерантність, директивність, національна толерантність, самоконтроль, рішучість, емоційна стабільність, вміння ефективно слухати і говорити, гнучкість у діях та вчинках, асертивність, відповідальність. Як бачимо, найважливішими аспектами соціальної компетентності майбутні фахівці водного транспорту вважають її показники із блоків “директивність–субординатив-

ність”, “диференційна толерантність”, “комунікативно-інтерактивна компетентність”, а не з блоку “моральна компетентність”.

Таблиця 3

Моральна компетентність¹

Змінна	Індикатор
Цілісність, автентичність	Вчиняєте відповідно до своїх принципів, цінностей і переконань
Чесність	Кажете правду
Мужність	Обстоюєте те, що правильно або справедливо
Вірність слову	Виконуєте обіцянки
Відповідальність	Відповідаєте за все, що самі зробили / вчинили або не зробили / не вчинили
Смиренність, самокритичність	Визнаєте свої помилки та невдачі
Справедливість	Несете відповідальність за інших людей
Турбота-співчуття	Активно дбаєте про інших людей
Неупередженість до себе	Здатні пробачити собі свої помилки
Поблажливість	Здатні пробачити іншим людям їхні помилки

Найменш важливими параметрами соціальної компетентності, з погляду майбутніх фахівців водного транспорту, є: поблажливість, загальна толерантність, самоусвідомлення, аналітична соціальна перцепція, цілісність/автентичність, управління самопрезентацією, турбота/співчуття, неупередженість щодо себе, інтернальність, гнучкість у баченні перспективи, толерантність щодо сексуальної орієнтації інших людей, емпатичність.

Найбільш реалізованими (виявленими) параметрами соціальної компетентності, за оцінками майбутніх фахівців водного транспорту, є притаманні їм: національна і расова толерантність, директивність, вірність слову, відповідальність, мужність, аналітична соціальна перцепція, вміння ефективно слухати, релігійна толерантність, асертивність, чесність, смиренність, самокритичність. Рейтинг найбільш реалізованих параметрів соціальної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту, на відміну від рейтингу найважливіших параметрів соціальної компетентності виразно насичений параметрами з блоку “моральної компетентності”, а саме — відповідальністю, мужністю, чесністю, вірністю даному слову, смиренністю-самокритичністю.

На погляд майбутніх фахівців водного транспорту, найменш реалізованими серед них є такі параметри соціальної компетентності: управління самопрезентацією, готовність розв’язувати конфлікти, справедливість, готовність до компромісів, турбота-співчуття, поблажливість, емпатичність, толерантність (загальна), інтернальність, гнучкість у баченні перспективи, неупередженість щодо себе, толерантність щодо сексуальної орієнтації інших людей. Слід акцентувати низьку самооцінку конфліктної та емоційно-інте-

¹ Адаптовано автором на підставі: [Lennick, Kiel, 2005].

лектуальної компетентності як аспектів, що мають стосунок до блоку параметрів “комунікативно-інтерактивної” соціальної компетентності.

Статистичний порівняльний аналіз оцінок (за критерієм Мана-Вітні) важливості та реалізованості параметрів соціальної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту виявив значимі відмінності між цими оцінками залежно від віку респондентів, типу помешкання (гуртожиток/окрема квартира), форми навчання (контрактна/за державним замовленням), наявності у родині осіб, що мають морську професію, та ін. Особливий інтерес становлять значимі відмінності між оцінками важливості та реалізованості параметрів соціальної компетентності у студентів та професіоналів ($N = 20$).

Виявлено, що студенти вище, ніж професіонали ($p \leq 0,05$), оцінюють важливість екстернальності, расової та національної толерантності, а професіонали значимо вище оцінюють важливість у виробничому контексті вірності слову, активної турботи про інших людей, інтернальності.

Встановлено також, що студенти вище, ніж професіонали ($p \leq 0,05$), оцінюють реалізованість власної асертивності, рішучості, аналітичної соціальної перцепції, расової та національної толерантності, а професіонали вище, ніж студенти ($p \leq 0,05$), оцінюють реалізованість особистої відповідальності. Отримані дані підтверджують важливість системного підходу до дослідження цих зв'язків як чинників впливів на професійну ефективність в суб'єкт-суб'єктних відносинах. Сучасні методики дослідження вможливають виявлення особливостей багатьох специфічних проблемних площин професійної підготовки, мобільності та соціальної адаптивності — як у процесі навчання, так і в практичній діяльності. Перспективним напрямом деталізації практичних соціологічних досліджень фахівців водного транспорту на етапі професійної підготовки є виявлення залежності успішності професійної діяльності галузевого фахівця від таких чинників:

- мотивація у виборі морської професії;
- навчальні форми і засоби набуття професійно важливих соціальних якостей;
- опанований рівень професійної мобільності та адаптивності майбутніх фахівців морського транспорту;
- впливи соціально-культурних чинників професійного становлення на динаміку професійної деформації;
- комунікативна специфіка розвитку професійної культури у галузевому професійному середовищі;
- соціальні стандарти якості професійного навчання у вітчизняних галузевих навчальних закладах.

Разом із тим пропонується структура дослідження дала змогу виявити, що соціологічне дослідження розвитку соціальної компетентності в процесі професіоналізації та соціалізації фахівця потребує міждисциплінарного узгодження параметрів і критеріїв оцінювання. Методологічно важливою є оптимізація структури та вибору процесуальних ракурсів дослідження специфіки соціальних навичок і особистих якостей чинного фахівця водного

транспорту в контексті функцій професійних взаємодій. Низка особливостей праці фахівців водного транспорту (морського вантажного флоту) потребує подальшої деталізації соціальних аспектів життєдіяльності фахівця, професійних вимог, площин їх перетину для виявлення специфіки й оптимального вибору методології емпіричного дослідження соціальної компетентності працівників як інтегрованої якісної характеристики фахівця цієї професійної групи. Вивчення наслідків упровадження системи стандартів якості у галузевих навчальних закладах видається актуальним у контексті необхідної системної післядипломної освіти галузевих фахівців, що є пов'язаним з постійним зростанням вимог до професійної підготовки, мобільності й соціальної адаптивності фахівців морських професій.

Джерела

Байков, Ю. Н., Егоров, Д. Е. (2002). Диагностика социальной компетентности. Результаты апробации диагностического комплекса. *Журнал прикладной психологии*, 6, 12–24.

Безрукова, О. А. (2015). *Відповідальність в сучасному світі: соціологічні інтерпретації та емпіричні студії*. Запоріжжя: Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр.

Глебова, Н. І. (2016а). “Людина моря” в українських контекстах як предмет соціологічного дискурсу. *Вісник Одеського національного університету. Серія “Соціологія і політичні науки”*, 21 (3), 9–19.

Глебова, Н. І. (2016b). Засади дослідження соціокультурного феномена “Людина моря” в контексті соціологічних практик. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія “Філософія, культурологія, соціологія”*, 12, 115–123.

Глебова, Н. І. (2016с). *Матеріали глибоких інтерв'ю і пошукового соціологічного дослідження за темою докторського дисертаційного дослідження “Методологічні засади формування соціальної компетентності фахівців водного транспорту України в умовах неперервної професійної освіти”*. Неопублікований рукопис, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Джери, Д., Джери, Дж. (1999). *Большой толковый социологический словарь*, в 2-х тт., т. 1: А–О. Москва: АСТ; Вече.

Зайцева, Т. Г., Ходаковський, В. Ф. (2012). *Теорія і практика самоменеджменту психологічних станів моряка з активізації людського ресурсу та вирішення проблеми аварійності на флоті*. Херсон: Херсонська державна морська академія.

Зимняя, И. А. (2008). *Единая социально-профессиональная компетентность выпускника университета: понятие, подходы к формированию и оценке. Раздаточный материал для проведения занятий*. Москва: Государственный технологический университет “Московский институт стали и сплавов” (МИСиС).

Истомина, О. А., Орлова, М. Ю. (2005). *Морские экипажи: опыт социально-психологического изучения*. Владивосток: Морской государственный университет имени адмирала Г. И. Невельского.

Корольчук, М. С. (1996). *Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах* (Дис... д-ра психол. наук). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України.

Криворучко, П. П. (1998). *Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні* (Дис... канд. психол. наук). Київ: Київський військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України.

Ксенофонтowa, Е. Г., Пехова, Н. Ю. (2014). Социология компетентности и модель компетенций как области научного и практического интереса. *Вестник Московского университета. Серия 18: Социология и политология*, 1, 194–206.

Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1411 “Про впровадження системи стандартів якості у навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, молоді та спорту, що здійснюють підготовку кадрів для екіпажів морських суден” (2011). Отримано з http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/25775.

Нечитайло, І. С. (2017). *Системно-кодova концепція взаємодії суспільства та освіти* (Дис. ... д-ра соціол. наук). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Орлова, М. Ю. (2003). Социальная и социально-психологическая компетентность личности профессионала. *Вестник Морского государственного университета имени адмирала Г. И. Невельского. Серия “Гуманитарные науки”*, 4, 52–57.

Панарин, И. А., Очнев, В. В., Шлегель, А. В. (2012). Психология социальной ответственности: современное состояние и подходы. *Социальная политика и социология*, 8, 109–116.

Погрібна, В. Л. (2008). *Соціологія професіоналізму*. Київ: Алєрта; КНТ; Центр навчальної літератури.

Равен, Дж. (2002). *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр.

Семенова, В. В. (2017). Паттерны вертикальной мобильности профессионалов в период социальных трансформаций: социобиографический подход. В В. В. Семенова, М. Ф. Черныш, А. В. Ваньке (Ред.), *Социальная мобильность в России: поколенческий аспект* (с. 157–178). Москва: Институт социологии РАН.

Сокол, І. В. (2011). *Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін* (Дис. ... канд. пед. наук). Херсон: Херсонський державний університет.

Степаненко, В. (2009). Безвідповідальне суспільство? В В. Ворона, М. Шульга (Ред.), *Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін* (с. 358–369). Київ: Інститут соціології НАН України.

Тирон, О. М. (2016). *Психолого-педагогічні основи формування іншомовної компетентності майбутніх моряків* (Дис. ... канд. психол. наук). Київ: Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”.

Черненко, Н. І. (2016). *Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту* (Дис. ... канд. пед. наук). Херсон: Херсонський державний університет. Отримано з http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/aref_Chernenko.pdf?id=f7e76951-4fb7-4576-bbce-9f6d67268ccc.

Чигрин, В. А. (2011). *Отчет по результатам опроса студентов КГМТУ*. Керчь: Керченский государственный морской технологический университет.

Чигрин, В. О., Масюткін, Є. П. (Ред.), (2013). *Соціально-економічні, соціально-педагогічні та соціально-психологічні проблеми морської освіти: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Мелітополь, 14–16 червня 2012 р.)*. Мелітополь: Колор Принт.

Шафран, Л. М., Псядло, Э. М. (2008). *Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков*. Одесса: Фенікс.

Шерман, М. І., Безбах, О. М. (2014). Інформаційна культура майбутніх інженерів-судноводіїв як психолого-педагогічний феномен. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету*, 1, 190–193.

Янчук, М. Н. (2003). *Темпоральность оценки психического состояния личности в особых условиях жизнедеятельности (на примере моряков гражданского флота)* (Дис. ... канд. психол. наук). Хабаровск: Дальневосточный государственный университет путей

сообщения. Отримано з <http://www.dslib.net/obwaja-psixologia/temporalnost-ocenki-psihicheskogo-sostojanija-lichnosti-v-osobyh-uslovijah.html>.

Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. (2011). *Future Work Skills 2020*. Palo Alto, CA: Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute.

DuBois, D. L., Felner, R. D. (1996). The Quadripartite Model of Social Competence: Theory and Applications to Clinical Intervention. In M. A. Reinecke, F. M. Dattilio, A. Freeman (Eds.), *Cognitive Therapy with Children and Adolescents: A Casebook for Clinical Practice* (pp. 124–152). New York: Guilford Press.

Hertwig, R., Hoffrage, U. (2013). Simple Heuristics: The Foundations of Adaptive Social Behavior. In R. Hertwig, U. Hoffrage, ABC Research Group (Eds.), *Simple Heuristics in a Social World*. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195388435.003.0001>.

Hinsch, R., Pfungsten, U. (2007). *Gruppentraining sozialer Kompetenzen – GSK: Grundlagen, Durchführung, Anwendungsbeispiele*. Weinheim: Beltz Verlag.

Janiszewski, L., Sosnowski, A. (1983). Socjologia morska – jej predmiot i funkcje. *Studia Socjologiczne*, 3, 35–59.

Jordan, P. J., Murray, J. P., Lawrence, S. A. (2009). The Application of Emotional Intelligence in Industrial and Organizational Psychology. In C. Stough, D. H. Saklofske, J. D. A. Parker (Eds.), *Assessing Emotional Intelligence: Theory, Research, and Applications* (pp. 171–190). New York: Springer Science+Business Media.

Kahveci, E., Lane, T., Sampson, H. (2002). *Transnational Seafarer Communities*. Cardiff: Cardiff University, Seafarers International Research Centre.

Kanning, U. P. (2002). Soziale Kompetenz – Definition, Strukturen und Prozesse. *Zeitschrift für Psychologie*, 210 (4), 154–163.

Kanning, U. P. (2005). *Soziale Kompetenzen: Entstehung, Diagnose und Förderung*. Göttingen: Hogrefe Verlag.

Kanning, U. P. (2013). *Wenn Manager auf Bäume klettern... Mythen der Personalentwicklung und Weiterbildung*. Lengerich: Pabst Science Publishers.

Kanning, U. P., Horenburg, M. (2014). Social Competence – an Overview of Contemporary Research and Practice. *Proceedings of I. I. Mechnikov Odessa National University. Psychology*, 2 (32), 141–153.

Kilic, K., Tavacioglu, L., Bolat, P. (2013). Influence of Emotional Intelligence on the Work Performance of Seafarers. In A. Weintrit, T. Neumann (Eds.), *STCW, Maritime Education and Training (MET), Human Resources and Crew Manning, Maritime Policy, Logistics and Economic Matters: Marine Navigation and Safety of Sea Transportation* (pp. 169–174). Boca Raton, FL: CRC Press.

Knoblauch, H. (2010). Von der Kompetenz zur Performanz. Wissenssoziologische Aspekte der Kompetenz. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 237–256). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Kurtz, T. (2010). Der Kompetenzbegriff in der Soziologie. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 7–28). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Lennick, D., Kiel, F. (2005). *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success*. Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publishing.

Matejko, A. (1964). Socjologia ludzi morza. *Tygodnik Morski*, 34.

Pfadenhauer, M. (2010). Kompetenz als Qualität sozialen Handelns. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 149–172). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Reschke, K. (1995). Soziale Kompetenz entwickeln – Ressourcen entdecken helfen. Interventive Forschung auf der Basis des Kompetenzmodells von Vorwerk & Schröder (1980). In J. Margraf, K. Rudolf (Hrsg.), *Training sozialer Kompetenz. Anwendungsfelder, Entwicklungslinien, Erfolgsaussichten* (ss. 205–228). Baltmannsweiler: Röttger-Schneider Verlag.

Riggio, R. E. (2010). Emotional Intelligence and Interpersonal Competencies. In M. G. Rothstein, R. J. Burke (Eds.), *Self-Management and Leadership Development* (pp. 160–182). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

Schmidt, J. U. (1995). Psychologische Meßverfahren für soziale Kompetenzen. In B. Seyfried (Hrsg.), „*Stolperstein? Sozialkompetenz. Was macht es so schwierig sie zu erfassen, zu fördern und zu beurteilen?*“ (ss. 117–135). Bielefeld: Bertelsmann Verlag.

Матеріал отримано 06.07.2018

References

Baikov, Yu. N., Yegorov, D. Ye. (2002). Diagnostic Tools for Measuring Social Competence: Testing Results. [In Russian]. *Journal of Applied Psychology*, 6, 12–24. [= Байков 2002]

Bezrukova, O. A. (2015). *Responsibility in Today's World: Sociological Interpretations and Empirical Research*. [In Ukrainian]. Zaporizhzhia: Khortytsia National Multipurpose Centre for Learning and Rehabilitation. [= Безрукова 2015]

Chernenko, N. I. (2016). *The Enabling Environment for Applying an Andragogical Approach to Training Marine Transportation Workers* (Pedagogy PhD Thesis). [In Ukrainian]. Kher-son: Kherson State University. Retrieved from http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/aref_Chernenko.pdf?id=f7e76951-4fb7-4576-bbce-9f6d67268ccc. [= Черненко 2016]

Chigrin, V. A. (2011). *KStMTU Student Survey Report*. [In Russian]. Kerch: Kerch State Maritime Technological University Press. [= Чигрин 2011]

Chyhryn, V. O., Masiutkin, Ye. P. (Eds.), (2013). *Proceedings of the 1st International Conference “Marine Education: Socio-Economic, Socio-Pedagogical and Sociopsychological Issues” (Melitopol, 14–16 June 2012)*. [In Ukrainian]. Melitopol: Colour Print. [= Чигрин 2013]

Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. (2011). *Future Work Skills 2020*. Palo Alto, CA: Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute.

DuBois, D. L., Felner, R. D. (1996). The Quadripartite Model of Social Competence: Theory and Applications to Clinical Intervention. In M. A. Reinecke, F. M. Dattilio, A. Freeman (Eds.), *Cognitive Therapy with Children and Adolescents: A Casebook for Clinical Practice* (pp. 124–152). New York: Guilford Press.

Glebova, N. I. (2016a). “People of Sea” in Ukrainian Contexts as a Subject of Sociological Discourse. [In Ukrainian]. *I. I. Mechnikov Odesa National University Proceedings. Sociology and Political Science*, 21 (3), 9–19. [= Глебова 2016a]

Glebova, N. I. (2016b). Guidelines for Studying “People of Sea” as a Sociocultural Phenomenon in the Context of Sociological Practice. [In Ukrainian]. *Mariupol State University Proceedings. Philosophy, Cultural Studies, Sociology*, 12, 115–123. [= Глебова 2016b]

Glebova, N. I. (2016c). *The in-depth interview data and sociological enquiry findings as part of postdoctoral research “Methodological Guidelines for Building Social Competence of Ukraine’s Water Transportation Workers in the Context of Ongoing Professional Learning”*. [In Ukrainian]. Unpublished manuscript, Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University of Melitopol. [= Глебова 2016c]

Hertwig, R., Hoffrage, U. (2013). Simple Heuristics: The Foundations of Adaptive Social Behavior. In R. Hertwig, U. Hoffrage, ABC Research Group (Eds.), *Simple Heuristics in a Social World*. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195388435.003.0001>.

Hinsch, R., Pflingsten, U. (2007). *Gruppentrainning sozialer Kompetenzen – GSK: Grundlagen, Durchführung, Anwendungsbeispiele*. Weinheim: Beltz Verlag.

Istomina, O. A., Orlova M. Yu. (2005). *A Sociopsychological Study of Maritime Crews*. [In Russian]. Vladivostok: Admiral G. I. Nevelskoy Maritime State University Press. [= Истомина 2005]

Janiszewski, L., Sosnowski, A. (1983). Socjologia morska — jej predmiot i funkcje. *Studia Socjologiczne*, 3, 35–59.

- Jary, D., Jary, J. (1995). *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper Collins.
- Jordan, P. J., Murray, J. P., Lawrence, S. A. (2009). The Application of Emotional Intelligence in Industrial and Organizational Psychology. In C. Stough, D. H. Saklofske, J. D. A. Parker (Eds.), *Assessing Emotional Intelligence: Theory, Research, and Applications* (pp. 171–190). New York: Springer Science+Business Media.
- Kahveci, E., Lane, T., Sampson, H. (2002). *Transnational Seafarer Communities*. Cardiff: Cardiff University, Seafarers International Research Centre.
- Kanning, U. P. (2002). Soziale Kompetenz – Definition, Strukturen und Prozesse. *Zeitschrift für Psychologie*, 210 (4), 154–163.
- Kanning, U. P. (2005). *Soziale Kompetenzen: Entstehung, Diagnose und Förderung*. Göttingen: Hogrefe Verlag.
- Kanning, U. P. (2013). *Wenn Manager auf Bäume klettern... Mythen der Personalentwicklung und Weiterbildung*. Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Kanning, U. P., Horenburg, M. (2014). Social Competence – an Overview of Contemporary Research and Practice. *I. I. Mechnikov Odesa National University Proceedings. Psychology*, 2 (32), 141–153.
- Kilic, K., Tavacioglu, L., Bolat, P. (2013). Influence of Emotional Intelligence on the Work Performance of Seafarers. In A. Weintrit, T. Neumann (Eds.), *STCW, Maritime Education and Training (MET), Human Resources and Crew Manning, Maritime Policy, Logistics and Economic Matters: Marine Navigation and Safety of Sea Transportation* (pp. 169–174). Boca Raton, FL: CRC Press.
- Knoblauch, H. (2010). Von der Kompetenz zur Performanz. Wissenssoziologische Aspekte der Kompetenz. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 237–256). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Korol'chuk, M. S. (1996). *Psychophysiology of Seafarers' Work Capacity Under Extreme Conditions* (Psychology Postdoctoral Thesis). [In Ukrainian]. Kyiv: H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [= Корольчук 1996]
- Kryvoruchko, P. P. (1998). *Psychological Support of Seafarers' Performance During Long-Term Shipboard Service* (Psychology PhD Thesis). [In Ukrainian]. Kyiv: Kyiv Military Service Institute of Humanities of Ukraine's National Defence Academy. [= Криворучко 1998]
- Ksenofontova, Ye. G., Piekhova, N. Yu. (2014). The Sociology of Competence and Competency Models as Issues of Scholarly and Practical Interest. [In Russian]. *Moscow University Proceedings. Band 18: Sociology and Political Science*, 1, 194–206. [= Ксенофонтова 2014]
- Kurtz, T. (2010). Der Kompetenzbegriff in der Soziologie. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 7–28). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lennick, D., Kiel, F. (2005). *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success*. Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publishing.
- Matejko, A. (1964). Socjologia ludzi morza. *Tygodnik Morski*, 34.
- Nechitailo, I. S. (2017). *The Systemic and Code Conception of the Relationship Between Education and Society* (Sociology Postdoctoral Thesis). [In Ukrainian]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. [= Нечитайло 2017]
- Orlova, M. Yu. (2003). A Professional's Social and Sociopsychological Competence. [In Russian]. *Admiral G. I. Nevelskoy Maritime State University Proceedings. Humanities*, 4, 52–57. [= Орлова 2003]
- Panarin, I. A., Ochnev, V. V., Shlegel', A. V. (2012). The Psychology of Social Responsibility: Current State and Approaches. [In Russian]. *Social Policy and Sociology*, 8, 109–116. [= Панарин 2012]
- Pfadenhauer, M. (2010). Kompetenz als Qualität sozialen Handelns. In T. Kurtz, M. Pfadenhauer (Hrsg.), *Soziologie der Kompetenz* (ss. 149–172). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Pohribna, V. L. (2008). *The Sociology of Professionalism*. [In Ukrainian]. Kyiv: Alerta; KNT Press; Educational Book Centre. [= Погрибна 2008]

Raven, J. (2002). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. [In Russian]. Moscow: Cogito Centre Press. [= Равен 2002]

Reschke, K. (1995). Soziale Kompetenz entwickeln – Ressourcen entdecken helfen. Interventive Forschung auf der Basis des Kompetenzmodells von Vorweg & Schröder (1980). In J. Margraf, K. Rudolf (Hrsg.), *Training sozialer Kompetenz. Anwendungsfelder, Entwicklungslinien, Erfolgsaussichten* (ss. 205–228). Baltmannsweiler: Röttger-Schneider Verlag.

Riggio, R. E. (2010). Emotional Intelligence and Interpersonal Competencies. In M.G. Rothstein, R. J. Burke (Eds.), *Self-Management and Leadership Development* (pp. 160–182). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

Schmidt, J. U. (1995). Psychologische Meßverfahren für soziale Kompetenzen. In B. Seyfried (Hrsg.), „*Stolperstein? Sozialkompetenz. Was macht es so schwierig sie zu erfassen, zu fördern und zu beurteilen?*“ (ss. 117–135). Bielefeld: Bertelsmann Verlag.

Semenova, V. V. (2017). Vertical Mobility Patterns During Social Transformations: A Socio-Biographical Approach. [In Russian]. In V. V. Semenova, M. F. Chernysh, A. V. Van'ke (Eds.), *Social Mobility in Russia: Generational Aspects* (pp. 157–178). Moscow: Institute of Sociology of the Russian Academy of Sciences. [= Семенова 2017]

Shafraan, L. M., Psiadlo, E. M. (2008). *The Theory and Practice of Selecting Seafarers: Psychophysiological Assessment*. [In Russian]. Odessa: Phoenix Press. [= Шафран 2008]

Sherman, M. I., Bezbakh, O. M. (2014). Information – Culture of Prospective Marine Engineers and Deck Officers as a Psychological and Pedagogical Phenomenon. [In Ukrainian]. *Kherson National Technical University Proceedings “Current Issues in Public Administration, Pedagogy and Psychology”*, 1, 190–193. [= Шерман 2014]

Sokol, I. V. (2011). *Building Professional Competence of Prospective Seafarers and Deck Officers While Learning Major Academic Disciplines* (Pedagogy PhD Thesis). [In Ukrainian]. Kherson: Kherson State University. [= Сокол 2011]

Stepanenko, V. (2009). An Irresponsible Society? [In Ukrainian]. In V. Vorona, M. Shul'ha (Eds.), *Ukrainian Society in 1992–2009. The Dynamics of Social Changes* (pp. 358–369). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [= Степаненко 2009]

The Resolution of the Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine № 1411 “On Introducing the Quality and Standards Framework for Maritime Colleges and Universities Subordinate to the Ministry of Education, Science, Youth and Sports” (2011). [In Ukrainian]. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/25775. [= Наказ 2011]

Tyron, O. M. (2016). *Psychological and Pedagogical Underpinnings of Foreign Language Competence of Prospective Seafarers* (Psychology PhD Thesis). [In Ukrainian]. Kyiv: Open International University of Human Development “Ukraine”. [= Тирон 2016]

Yanchuk, M. N. (2003). *The Temporal Nature of an Individual's Evaluation of Their Own Mental and Emotional State in a Particular Environment: The Case of Merchant Seafarers* (Psychology PhD Thesis). [In Russian]. Khabarovsk: Far Eastern State University of Railway Transport. Retrieved from <http://www.dslib.net/obwaja-psixologia/temporalnost-ocenki-psihicheskogo-sostojaniya-lichnosti-v-osobyh-usloviyah.html>. [= Янчук 2003]

Zaitseva, T. H., Khodakovs'kyi, V. F. (2012). *The Theory and Practice of Self-Management in Respect of a Seafarer's Psycho-Physical States With the Aim of Activating Their Inner Resources and Preventing Maritime Accidents*. [In Ukrainian]. Kherson: Kherson State Maritime Academy Press. [= Зайцева 2012]

Zimniaia, I. A. (2008). *The Social and Professional Competence of a University Graduate: The Concept and Approaches to Building and Assessing. Lecture Handouts*. [In Russian]. Moscow: National University of Science and Technology MISIS Press. [= Зимняя 2008]

Received 06.07.2018